

В. В. Мамонова

*доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри регіонального управління та місцевого самоврядування
Харківського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління
при Президенті України*

УДК 351: 332.146.2

МЕРЕЖЕВА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРИТОРІЇ У ГЛОБАЛІЗОВАНІЙ ЕКОНОМІЦІ: РОЛЬ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ

Наводиться теоретичне обґрунтування основ мережевої організації території в глобалізованій економіці з використанням кластерного підходу. Аргументується класифікація територіальних кластерів. Визначається роль органів управління у формуванні кластерних структур.

Ключові слова: глобалізація, регіональна економіка, територіальна соціально-економічна система, кластери.

У сучасних умовах в Україні має місце диференціація територіальних соціально-економічних систем субнаціонального рівня за рівнем розвитку, який у регіонах обчислюється за дев'ятьма складовими: демографічний розвиток, розвиток ринку праці, матеріальний добробут, умови проживання населення, стан та охорона здоров'я, рівень освіти, соціальне середовище, фінансування людського розвитку, екологічна ситуація, на основі яких розраховується інтегральний індекс регіонального розвитку [1]. Такий диспаритет зумовлює підвищені ризики людського розвитку, веде до наростання суспільної напруженості в регіонах тощо. Крім того, проблеми адміністративно-територіального устрою, які все ще не знайшли свого розв'язання та лише поглиблюються відкладанням територіальної реформи, нерідко призводять до організаційно-функціональних протиріч та інституціональних конфліктів, недостатньої результативності та ефективності управлінських рішень на регіональному і місцевому рівнях. Все це є суттєвою перешкодою розвитку конкурентоспроможності України та її регіонів в глобалізованій економіці, що актуалізує питання пошуку шляхів найкращого використання потенціалу територій, активізації міжрегіональної співпраці, застосування новітніх технологій в управлінні територіальним розвитком.

В останні десятиліття глобальним проблемам та питанням їх розв'язання присвячено багато публікацій, у тому числі немало з них акцентують увагу на застосуванні кластерного підходу в регіональній економіці. Серед них — наукові праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених та фахівців, як Є. Безвушко, І. Брикова, З. Варналій, М. Войнаренко, І. Гладій, О. Длугопольський, Ю. Королюк, Н. Мікула, М. Портер, Д. Сольє, В. Чужиков, Л. Яремко та ін. Разом з тим, питання побудови та функціонування територіальних кластерів в Україні, їхньої експлікації сьогодні є також недостатньо науково розробленими, відсутні загальнодержавна кластерна концепція та інституціоналізація кластерної ініціативи, не визначено функції та повноваження суб'єктів кластеру, повноваження місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо координації дій, інструментарій економіко-фінансового стимулювання кластерних структур тощо.

Метою статті є теоретичне обґрунтування основ мережевої організації території у глобалізованій економіці з використанням кластерного підходу.

Як відомо, глобалізаційні процеси призводять до формування певних тенденцій, серед яких основними можна виділити такі: перехід від інституціональної допомоги до саморозвитку; поширення децентралізації управління; трансформація ієрархічних систем, у яких домінує один або кілька елементів, у мережеві, коли розширюється самостійність учасників у процесі прийняття рішень; створення єдиного світового господарства, єдиної інформаційної системи [2]. В останні роки із тенденції глобалізація переростає у всепоглинаючий процес, що має складну мотиваційну природу, позитивні та негативні впливи системного характеру. При цьому основними проявами глобалізації є зростання конкуренції, зменшення прибутків, скорочення життєвого циклу виробів, жорстка цінова кон'юнктура, збільшення вартості науково-технічних досліджень і розробок тощо, які мають всеохоплюючий характер, динамічні (у кількісному і якісному аспектах), хоча й є складними у розумінні, ідентифікації.

Систематизація загроз і викликів глобалізації дозволяє консолідувати їх у декілька груп: гео економічні, загально-цивілізаційні, соціокультурні, технологічні. Разом з тим глобалізація стимулює зростання ефективності глобальних комунікаційних систем, мобільності, що сприяє зменшенню впливу географічного розташування регіону на його бізнес-активність та привабливість для інвесторів, активізації руху капіталу на рівні окремих територій, формуванню мережевої організації території.

Слід відзначити, що ключові риси глобальних проблем спостерігаються не лише на національному, а й регіональному рівнях: функціонування та розвитку регіону як територіальної соціально-економічної системи обумовлено його конкурентоспроможністю як можливістю до позиціонування на внутрішньому та зовнішньому ринках, що відображається певними індикаторами. Іншими словами, конкурентоспроможність регіону сьогодні розглядають не лише в межах окремої держави, а й у світових масштабах. Так, глобальний індекс конкурентоспроможності (GCI), який за пропозицією Всесвітнього економічного форуму щорічно розраховується по 142 країнах, передбачає 12 індикаторів конкурентоспроможності країн та регіонів: організаційна структура (якість інституцій), інфраструктура, макроекономічна стабільність, здоров'я та початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів та послуг, ефективність ринку праці, розвинутість фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку, рівень розвитку бізнесу, інновації. Згідно із докладом *The Global Competitiveness Report 2011–2012* Україна знаходиться на 82 місці, при цьому розмір ринку займає 38 позицію, вища освіта і професійна підготовка — 51, ефективність ринку праці — 61, інфраструктура — 71, охорона здоров'я — 74, інновації — 74, ефективність ринку товарів та послуг — 129, організаційна структура — 131 тощо.

Сьогодні фокус багатьох досліджень переміщується у сферу вивчення конкурентоспроможності регіонів [3–5]. Однак механізм конкуренції між регіонами істотно відрізняється від конкуренції між країнами: країни конкурують переважно на основі порівняльних переваг і нижній поріг конкурентоспроможності в них фактично відсутній, а регіони конкурують здебільшого на основі абсолютних переваг через підвищену мобільність більшості успадкованих і створених факторів виробництва. У таких умовах одним з найбільш ефективних методів згладжування диспаритетів у регіональному розвитку різних країн є кластерна політика, оскільки саме регіони з їх економічними кластерами визначають розвиток економіки країни (економіка США — це сума 40–45 міських економік), вони приваблюватимуть найкращі економічні таланти і компанії [6–8]. Кластери дозволяють мобілізувати новий ресурс — ресурс мережевої організації території, — який стає базою конкурентоспроможності регіонів у глобалізованій економіці.

Виходячи з того, що основною домінантою концепції сталого розвитку території є положення, що якість людського життя знаходиться під впливом сукупності економічної, соціальної і екологічної сфер, розділяємо думки науковців щодо необхідності кластеризації економіки як фактору підвищення конкурентоспроможності регіонів та забезпечення їх сталого розвитку. На користь застосування кластерної моделі свідчить і зарубіжний досвід їхнього успішного використання для зменшення нерівності соціально-економічного розвитку територій, перш за все, транскордонних регіонів.

Поняття економічного кластера в науковий обіг запровадив наприкінці ХХ ст. М. Портер, який обґрунтував, що конкурентоспроможність підприємства багато в чому визначається конкурентоспроможністю його економічного оточення, конкурентоздатні галузі не розповсюджуються рівномірно по всій економіці країни, а об'єднуються у так звані кластери [9; 10].

Територіальні кластери як вертикально інтегровані підприємства й організації взаємозалежних галузей, що мають, як правило, спільну науково-дослідну основу й адекватні елементи системи управління, вважаємо інструментом забезпечення розвитку регіональних економік з мультиплікаційним ефектом, досягненню якого сприятиме також розвиток соціального підприємництва, тобто залучення до участі у кластерних структурах приватних або самоврядних організацій, що виробляють товари, надають послуги (в тому числі на безоплатній основі) для потреб територіальної громади. При цьому пропонуємо територіальні кластери класифікувати за просторовою ознакою на кілька типів, кожний з яких має специфічні риси, їхня ідентифікація обумовлює особливості формування, функціонування і координації діяльності. *Макрокластери* (геоекономічні транскордонні) — сформовані шляхом розподілу інноваційно-ресурсного потенціалу певної галузі в декількох регіонах; *мезокластери* (локальні, диверсифіковані) — утворені шляхом концентрації підприємств за територіальною ознакою (в межах регіону) з одночасним розвитком кількох напрямів діяльності; *мікрокластери* (муніципальні, спеціалізовані) — створені шляхом об'єднання підприємств, спеціалізація яких здійснюється в межах територіальної громади, орієнтованих на кінцевого споживача з домінуванням малих і середніх підприємств сфери послуг.

Формуванню кластерів має передувати кластерний аналіз, який може здійснюватись за такими групами галузей економіки регіону:

- 1) галузі, що вносять найвагомішу частину у валовий регіональний продукт, з акцентуванням уваги на найбільших підприємствах території та всьому ланцюжку пов'язаних з ними за виробничою діяльністю підприємств;
- 2) галузі, які забезпечують найсприятливіші можливості для розвитку бізнесу на цій території;
- 3) супутні галузі, які мають найбільші внутрішні та зовнішні економічні зв'язки.

За результатами кластерного аналізу встановлюються основні характеристики існуючих на території кластерів: розмір, широта обхвату і рівень розвитку. Визначаються кластери, які можуть бути розвинуті на цій території, а також необхідні для цієї дії і ресурси. Кластери ранжуються за рівнем пріоритетності для розвитку території за такими ознаками: найбільша продуктивність праці; найбільші можливості для розвитку взаємозв'язаного бізнесу; велике число зайнятих; значний обсяг виробництва; найбільша кількість внутрішніх взаємозв'язків [5].

У процесі розробки Стратегії сталого розвитку Харківської області до 2020 року ідентифіковано дев'ять провідних кластерних структур, які мають потенціал подальшого розвитку: видобуток газу й нафти та їх переробка; виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та випуск продуктів харчування; легка промисловість; будівництво та випуск будівельних матеріалів; високотехнологічні виробництва; науково-освітній; охорони здоров'я; житлово-комунального господарства; транспортно-торгівельно-логістичний [11]. Проте їх побудова та

функціонування мають здійснюватись за різними моделями розвитку, оскільки кожний з наведених вище структур притаманні специфічні риси, обумовлені галузевою своєрідністю, масштабністю проектів, різноманіттям ринків збуту, геопросторовим розташуванням тощо.

Однак, незважаючи на те, що кластерний підхід до регіональної економіки в багатьох країнах світу ще наприкінці ХХ ст. став частиною державної політики, що сприяло формуванню різних типів моделей кластерних структур (італійська, фінська, японська та ін.), в Україні сьогодні не створено відповідну нормативно-правову базу їх побудови та функціонування, хоча, як показало проведене дослідження, з початку 2000-х років у законодавстві періодично згадується про необхідність формування кластерів (зокрема, рішення уряду “Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003–2011 роки” від 28 липня 2003 р. № 1174; “Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми “Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008–2012 роки” від 6 червня 2007 р. № 381-р; “Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні” від 2 лютого 2011 р. № 389; “Про затвердження плану заходів на 2010–2011 роки із створення інноваційно-технологічного кластера “Сорочинський ярмарок” для сприяння розвитку сільських територій” від 27 січня 2010 р. № 165-р; “Про впровадження кластерної моделі розвитку народних художніх промислів” від 27 січня 2010 р. № 145-р та ін.). У 2009 р. розроблявся проект Концепції Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів, але він так й не був легітимізований. Закон України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI встановив, що для реалізації середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державою запроваджуються заходи щодо розвитку інноваційної інфраструктури, у тому числі інноваційних кластерів.

Багатонадійним у цьому напрямі відмітимо Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження плану заходів щодо стимулювання міжрегіональної співпраці, кооперації та інтеграції” від 21 вересня 2011 р. № 896-р, у якому завданням на 2012 р. встановлено розробити нормативно-правову базу з питань визначення механізму формування міжрегіональних кластерів та надання державної підтримки для забезпечення їх функціонування і розвитку.

Іншими словами, у розвитку кластерів істотну роль відіграють органи управління: органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Це пов'язано з ініціюванням і підтримкою процесу активації кластера (діагностика та залучення ключових груп інтересів); участю у кластерних нарадах і прийнятті рішень, що стосуються розвитку кластера; орієнтацією й підвищенням ефективності цільових програм (освіта, науково-дослідні роботи, інфраструктура та ін.), а також основних напрямків політики розвитку кластера; діалогом з лідерами бізнесу, вищими навчальними закладами, НДІ; врегулюванням спірних питань; координацією зусиль із іншими рівнями влади; допомогою в міжнародному співробітництві.

Проведене дослідження дозволило виявити такі переваги кластерного підходу до мережевої організації території: посилення конкурентоздатності; розширення інноваційного потенціалу; підвищення продуктивності праці за рахунок поглиблення кооперації між підприємствами; узгодженість інтересів влади і бізнесу як елементів територіальної соціально-економічної системи, виникнення синергетичного ефекту, взаємодосконалення і саморозвиток. Виділяють також прямі та непрямі вигоди застосування кластерного підходу [12].

Разом з тим, слід пам'ятати, що кластери мають і недоліки, серед яких — нечіткість у визначенні і складність з виявленням меж кластерів у просторі; незрозумілість ролі транснаціональних компаній, можливості їх залучення до функціонування регіональної економіки; ризик незабезпечення комплексності розвитку території тощо.

Таким чином, новим структурним елементом забезпечення просторового розвитку територій у глобалізованій економіці повинні стати кластери як основа мережевої організації території, функціонування яких сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіонів і країни у цілому, впровадженню інвестиційно-інноваційної моделі розвитку. При цьому роль органів управління полягає у формуванні кластерних ініціатив; визначенні на законодавчому рівні умов створення кластерів, повноважень їх суб'єктів, функцій місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо координації дій учасників кластерів; стимулюванні кластерних структур; розвитку державно-приватного партнерства, мережі підприємств у суміжних галузях, співробітництва з вищими навчальними закладами та науково-дослідними інститутами, технопарками; здійснення маркетингу території.

Список використаних джерел

1. Національна доповідь про людський розвиток 2011. Україна: на шляху до соціального залучення. — [Електронний ресурс] Програма розвитку ООН в Україні. — URL : http://www.undp.org.ua/files/ua_95644NHDR_2011_Ukr.pdf.
2. Мамонова, В. В. Регіональна економіка: актуальні проблеми та перспективи [Текст] / В. В. Мамонова // Університетські наукові записки. — 2008. — № 3 (II) спецвипуск. — С. 121–122.
3. Брикова, І. В. Репозиціонування національних регіонів в системі глобальних конкурентних відносин / І. В. Брикова [Електронний ресурс] Київський національний економічний університет. — URL : http://www.kneu.kiev.ua/data/upload/publication/main/ua/124/nac_regioni.doc.
4. Конкурентоспроможність територій [Текст] : [практ. посіб.] / А. Ткачук, В. Толкованов, С. Марковський, [та ін.]. — К. : Легальний статус, 2011. — 252 с.
5. Методичні матеріали щодо формування та впровадження Програм підвищення конкурентоспроможності територій [Текст]. — К. : Міністерство регіонального розвитку та будівництва, 2010. — 31 с.
6. Cluster policy in Europe [Text] / A brief summary of cluster policies in 31 European countries. — Europe Innovation Cluster Mapping Project. — Oxford Research AS, January 2008. — 34 p.
7. Porter, M. E. Clusters and the New Economics of Competition [Text] / M. E. Porter // Harvard Business Review, November-December, 1998. — pp. 77–90.
8. Regional Clusters in Europe [Text] Observatory of European SMEs, № 3, 2002. — Luxembourg, 2002.
9. Портер, М. Международная конкуренция [Текст] / М. Портер. — [пер. с англ.] / под ред. и предисловие В. Д. Шетинина. — М. : Международные отношения, 1993. — 896 с.
10. Портер, М. Э. Конкуренция [Текст] / М. Э. Портер. — [пер. с англ.]. — М. : Вильямс, 2000. — 495 с.
11. Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року : затв. рішенням обласної ради від 23.12.2010 р. (III сесія VI скликання) [Електронний ресурс] Головне управління у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської Обласної Адміністрації. — URL : <http://gusms.kharkivoda.gov.ua/sport/uploads/Strategiya.pdf>.
12. Посібник з кластерного розвитку [Текст] В рамках проекту ЄС “Послуги підтримки МСП в пріоритетних регіонах”. EuropeAid /121495/C/SV/UA. GFA Consulting Group, Державний комітет України з регуляторної політики та підприємництва (ДКРП). — К. : [б. в.], 2006. — 38 с.

Рекомендовано до друку кафедрою регіонального управління та місцевого самоврядування
Харківського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України
(протокол № 8 від 15 березня 2012 року)

Надійшла до редакції 19.03.2012

Мамонова В. В. Сетевая организация территории в глобализованной экономике: роль органов управления

Приводится теоретическое обоснование основ сетевой организации территории в глобализованной экономике с использованием кластерного подхода. Аргументируется классификация территориальных кластеров. Определяется роль органов управления в формировании кластерных структур.

Ключевые слова: глобализация, региональная экономика, территориальная социально-экономическая система, кластеры.

Mamonova, V. V. Network Organization of the Territory in the Globalized Economy: the Role of Public Administration

In the article provides a theoretical explanation of principles of the network organization of the territory in a globalized economy using the cluster approach. The classification of territorial clusters is argued. The article defines the role of government in the formation of cluster structures.

Key words: globalization, regional economy, territorial socio-economic system, clusters.

